

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ (1821 – 1827)

Ι. Η αναμέτρηση για την πολιτική εξουσία

Η εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση του '21 δεν αποσκοπούσε αποκλειστικά στην κατάλυση της τουρκικής επικυριαρχίας αλλά συνακόλουθα, μετά την αποκατάσταση της ελευθερίας και της κυριαρχίας, στην ίδρυση νέου, ενιαίου και ανεξάρτητου κράτους. Ωστόσο, το ελεύθερο κράτος που οραματιζόνταν οι αγωνιζόμενοι Έλληνες δεν μπορούσε να έχει για όλους την ίδια μορφή. Κάτι πολύ φυσικό, αφού δεν είχε προϋπάρξει ενιαία ελληνική Πολιτεία αλλά και γιατί οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις του υπόδουλου Ελληνισμού κατέληγαν συνειδητά ή ασυνείδητα σε διαφορετικές μορφές ελληνικού κράτους¹.

Η παγίωση ιθυνουσών τάξεων, μέσα από τη λειτουργία ενός δεδομένου οθωμανικού συστήματος που ανεχόταν τη θρησκευτική και την τοπική εν πολλοίς αυτονομία, έδωσε εύλογα το προβάδισμα στην ενίσχυση της ισχύος των ηγετών τους και την πρωτοκαθεδρία για τη διεκδίκηση της πολιτικής εξουσίας. Δημιουργήθηκε έτσι η κυρίαρχη ομάδα των τοπικών και κοινοτικών αρχόντων (με οικονομική ισχύ) παράλληλα με την αριστοκρατική ομάδα των Φαναριωτών που είχε διακριθεί σε διάφορα αξιώματα στους κόλπους του Πατριαρχείου². Από την άλλη, η

1. Πρβλ., Ν. Παπαντωνίου, Οι μορφές ελεύθερου κράτους που οραματιζόνταν οι αγωνιστές του '21 (1988) σ. 12.

2. Ν. Σβορώνου, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας (1976) σ. 53.

ένοπλη αντίσταση ενάντια στον κατακτητή αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία μιας ακόμη (διαφορετικής) ιδιόμορφης σημαντικής κοινωνικής ομάδας³. Ανεξάρτητα από τις αντιπαραθέσεις, πάντως, για τη διεκδίκηση της εξουσίας, οι ομάδες που δρούσαν στον τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο καλούνταν να επιλέξουν ανάμεσα σε μια ομοσπονδιακή κρατική μορφή και σε μια ενιαία εθνική κρατική μορφή.

Το καυτό πρόβλημα για ανάδειξη κεντρικής εξουσίας (σε περιφερειακό επίπεδο κατ' αρχήν) έγινε σύντομα συνειδητό από τους προκρίτους της Πελοποννήσου, οι οποίοι, μετά από πρωτοβουλίες του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, προχώρησαν στη σύσταση της Μεσσηνιακής Γερουσίας. Η Μεσσηνιακή Γερουσία αποτέλεσε την πρώτη – μονομερή φυσικά – τάση συμπύκνωσης και ενοποίησης των τοπικών δυνάμεων, με απότερο στόχο την ποδηγέτηση του πολιτικού ελέγχου του Αγώνα⁴. Οι σπασμωδικές πρωτοβουλίες του Μαυρομιχάλη, προκάλεσαν, καθώς αναμενόταν, έντονες ανησυχίες και στην τοπική οικονομική ολιγαρχία, η οποία για να προλάβει απρόβλεπτες εξελίξεις, προχώρησε στη διαδικασία διοργάνωσης της «κλειστής» Συνέλευσης των Καλτετζών, όπου μεθοδεύτηκε η ανάδειξη της Πολοποννησιακής Γερουσίας⁵.

Σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται από τον Γ. Δεληγιάννη, η κοινωνική σύνθεση των συμμετεχόντων στην Συνέλευση των Καλτετζών υπήρξε η ακόλουθη: Η ιθύνουσα σε τοπικό και οικονομικό επίπεδο τάξη αντιπροσωπευόταν σε ποσοστό γύρω στο 55%, ενώ η λαϊκή εκπροσώπηση κυμαινόταν περίπου στο 45%. Στην επταμελή, ωστόσο, Γερουσία που αναδείχτηκε, η ιθύνουσα τάξη κατείχε την πρωτοκαθεδρία. Ένας μπέης, ένας επίσκοπος, τέσσερις κοτζαμπάσηδες και ένας

3. Πρβλ. J.A. Petropoulos, Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1985) τόμ. Α' σ. 31, Ν. Παπαντωνίου, Οι μορφές ελεύθερου κράτους, ό.π., σ. 14.

4. Πρβλ. Απ. Δασκαλάκη, Οι τοπικοί οργανισμοί της επανάστασης του 1821 και το πολίτευμα της Επιδαύρου (1980) σ. 20 επ., Δ. Πετρακάκου, Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος (1935) τομ. Α' σ. 250 επ., Π. Πετρίδη, Ελληνική πολιτική και κοινωνική ιστορία 1821-1940 (1986) σ. 15.

5. Πρβλ. Απ. Δασκαλάκη, Οι τοπικοί οργανισμοί, ό.π., σ. 25 επ., Τ. Γριτσόπουλου, Η εκ της Συνελεύσεως των Καλτετζών προεληθούσα Πελοποννησιακή Γερουσία (Δελτίο Ιστορ. και Εθνολ. Εταιρίας της Ελλάδος, 1963-64), σ. 208 κ.ε.

μεγαλέμπορος την είχαν στελεχώσει παραμερίζοντας τους εκπροσώπους των αγωνιζόμενων λαϊκών τάξεων και τους πολεμικούς αρχηγούς⁶. Η παρουσία στον ελλαδικό χώρο του αγγλόφιλου Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου θ' αποβεί, στη συνέχεια, σωτήρια για την εδραίωση της ισχύος των ιθυνουσών τάξεων. Με ισχυρότατες διασυνδέσεις στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, θα κατορθώσει να πείσει τους προκρίτους της Στερεάς για την αναγκαιότητα να του ανατεθεί η αρχηγία και η διοίκηση στην περιοχή. Έτσι ιδρύθηκε, στο Μεσολόγγι, η Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος με πρόεδρό τον Μαυροκορδάτο και στα Σάλωνα ο Άρειος Πάγος με πρόεδρο τον Θεόδωρο Νέγρη. Ο Νέγρης προχώρησε στην σύνταξη της Νομικής Διάταξης της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, που, μέσα από τον τοπικιστικό της χαρακτήρα, προοιωνίζει ομοσπονδιακή κρατική οργάνωση⁷.

Υπό την καθοδήγηση του Μαυροκορδάτου ψηφίστηκε, στις 9 Νοεμβρίου 1821, ο Οργανισμός της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος που προέβλεπε την οργάνωση προσωρινής διοίκησης. Παράλληλα, οι έχοντες την πρωτοβουλία για τη θέσπιση τοπικών Πολιτευμάτων, μερίμνησαν για τον περιορισμό του εκλογικού, ούτως ειπείν, δικαιώματος ανάμεσα στον ανώτερο κλήρο, τους τοπικούς άρχοντες και τους καπεταναίους. Απότερος στόχος η περιθωριοποίηση των ριζοσπαστικότερων στοιχείων της στρατιωτικής «φατριάς» από τη νομή της εξουσίας⁸. Μετά από πρωτοβουλίες και πάλι του δραστήριου Μαυροκορδάτου και για λόγους αντιστοιχίας προς τους Οργανισμούς της Στερεάς, ψηφίστηκε, τον Δεκέμβριο του 1821, ο Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Ταυτόχρονα ορίστηκαν οι «παραστάτες» της Πελοποννήσου για την

6. Γ. Δεληγιάννη, Η κοινωνική σύνθεση της πρώτης Εθνικής Συνέλευσης της Επιδαύρου (Η επανάσταση του εικοσιένα – Κέντρο Μαρξιστικών ερευνών, 1981). σ. 239, Τ. Γριτσόπουλου, Η εκ της Συνελεύσεως των Καλτεζών, ό.π., σ. 240, Απ. Δασκαλάκη, Οι τοπικοί οργανισμοί, ό.π., σ. 28 επ., Τ. Σταματόπουλου, Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την επανάσταση του 1821 (1978) τομ. Α' σ. 236 επ.

7. Πρβλ. Απ. Δασκαλάκη, Οι τοπικοί οργανισμοί, ό.π., σ. 69 επ.

8. Πρβλ. Γ. Δεληγιάννη, Η κοινωνική σύνθεση, ό.π., σ. 240 και Χ. Φραγκίστα, Αι βάσεις των πολιτευμάτων του Αγώνος (Αφιέρωμά εις τα 150 χρόνια της επαναστάσεως του 1821) σ. 34 επ.

«Εθνική Βουλή» με πρωτοκαθεδρία των κοτζαμπάσηδων και εξοβελισμό των κατώτερων κοινωνικά και οικονομικά στοιχείων.

Στο μεταξύ, κι ενώ η απελευθέρωση της Πελοποννήσου είχε σχεδόν συντελεστεί, η ιδέα για τη σύγκληση ενιαίας Εθνοσυνέλευσης με σκοπό την αρτιότερη πολιτική οργάνωση του Αγώνα οριμαζε ολοένα. Όλοι σχεδόν, πέρα από αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις, συμφωνούσαν για την αναγκαιότητα της θέσπισης Πολιτεύματος και συγκρότησης κεντρικού καθοδηγητικού οργάνου. Παρ' ότι, η κάθε κοινωνική ομάδα, όπως επισημάναμε, είχε συχνά εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις γύρω από τον τρόπο οργάνωσης και στελέχωσης της κεντρικής εξουσίας. Τη γενική ροπή επιβεβαίωνε και ο Μακρυγιάννης: «Ποίον έθνος χωρίς διοικήσιν και νόμους ευδοκίμησεν και δεν εχάθη; Κ' εμείς χωρίς νόμους δεν πάμε ομπρός»⁹.

Με προκήρυξη του προς όλες τις κοινωνικές τάξεις της αγωνιζόμενης υπόδουλης Ελλάδας, ο Δημήτριος Υψηλάντης έθεσε το ζήτημα της δικαιότερης εκπροσώπησης του λαού στις εργασίες της προετοιμαζόμενης ενιαίας Εθνικής Συνέλευσης: – «Συμπολίται της Πελοποννήσου. Ιερωμένοι και λαϊκοί, νέοι και γέροντες, κάτοικοι πάσης τάξεως και πάσης ηλικίας· επέστη ο καιρός να συνέλθητε εδώ, εις την Τριπολιτσάν, ίνα γνωμοδοτήσητε περί των δικαιωμάτων και των αναγκών της Πατρίδος σας. Εγώ ο Δημήτριος Υψηλάντης, ήλθον εδώ να πολεμήσω υπέρ της ελευθερίας σας· ήλθον να διεκδικήσω τα δίκαιά σας, την τιμήν, την ζωήν, την περιουσίαν σας· ήλθον να σας δώσω νόμους δικαίους, δικαστήρια αμερόληπτα, ώστε ουδείς να βλάβη τα συμφέροντά σας, ουδέ να παίζει με την ύπαρξιν σας. Καιρός είναι να παύσει πλέον η τυραννία, όχι μόνον των Τούρκων, αλλά και η τυραννία των ατόμων εκείνων, οι οποίοι, συμμεριζόμενοι τα αισθήματα των Τούρκων, ζητούν να καταπιέζουν τον λαόν. Ενωθήτε, Πελοποννήσιοι, εάν θέλητε να παύσουν τα δεινά, τα οποία έως τώρα σας κατεμάστιζον... Σπεύσατε από τας πόλεις και τα χωριά να δηλώσητε ενώπιόν μου τα δικαιώματά σας ως ελεύθεροι πολίται, να μου υποδείξητε τους ανθρώπους, τους οποίους κρίνετε πλέον ικανούς, να σας τους δώσω ως εφόρους και φύλακας των συμφερόντων σας... Μη γενήτε παίγνιον κακοβούλων ανθρώπων, αφω-

9. Στρατηγού Ι. Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, σ. 202.

σιομένων εις την τυραννίαν»¹⁰.

Το ριζοσπαστικό περιεχόμενο της προκήρυξης του Δημ. Υψηλάντη, μέσα από το οποίο καταγγελλόταν η συμπαίγνια τμημάτων της ολιγαρχίας με τους Τούρκους επικυρίαρχους κι ετίθετο ακόμη ζήτημα άμεσης συμμετοχής μεγάλων τμημάτων του λαού στις «εκλογικές» διαδικασίες, – θορύβησε την ιθύνουσα τάξη της Πελοποννήσου και προδιέγραψε τον εξοβελισμό του στρατηγού από τις πολιτικές εξελίξεις. Στις εκλογές που επακολούθησαν, οι κατά τόπους πρόκριτοι κατάφεραν να πάρουν το χρίσμα ενόψει της σύγκλησης ενιαίας Εθνοσυνέλευσης στην Πιάδα, κοντά στην αρχαία Επίδαυρο. Βέβαια τα μέλη της Α' Εθνικής Συνέλευσης δεν εξελέγησαν, τελικά, άμεσα από το λαό επί τη βάσει εκλογικού νόμου, αλλά χρίστηκαν «παραστάτες» από τις κατά τόπους συνελεύσεις και από τους κορυφαίους προκρίτους κάθε περιοχής. Το στρατιωτικό στοιχείο – δηλαδή η ριζοσπαστική πολιτική μερίδα του Αγώνα – εμφανίστηκε στην πρώτη Εθνοσυνέλευση περιθωροποιημένο¹¹. Το κόμμα των στρατιωτικών υπό τον Δημ. Υψηλάντη υπονομεύτηκε, ενώ οι «πολεμικοί» αρχηγοί, όπως ο Θεοδ. Κολοκοτρώνης και άλλοι, αποκλείστηκαν με το πρόσχημα ότι έπρεπε να παραμείνουν στα πεδία των μαχών. Από την Ανατολική δε και τη Δυτική Στερεά κανένας στρατιωτικός αρχηγός δεν εκλήθη στην Επίδαυρο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες και ο Καραϊσκάκης και ο Ανδρούτσος ήταν επίσης απόντες¹².

Ανεξάρτητα από τις αντιπαραθέσεις, πάντως, που παρακολουθούσαν την θέσπιση των τοπικών πολιτευμάτων, οι τοπικοί Οργανισμοί προσέφεραν πολλά προς την κατεύθυνση της εγκαθίδρυσης νέων θεσμών. Σημαντική υπήρξε και η προσπάθεια για την οργάνωση της δικαιοσύνης, παρ' ότι η προσπάθεια αυτή προϋπέθετε συγκρότηση ενιαίας διοίκησης που δεν ήταν εύκολο να πραγματοποιηθεί εξαιτίας του πολυκρατικού συστήματος διακυβέρνησης που ίσχυε κατά την Τουρκοκρατία. Ωστόσο, όλα τα τοπικά Πολιτεύματα προέβλεπαν τη σύσταση συλλογικών δικαστικών οργάνων κατά πρώτο και δεύτερο βαθμό,

10. Δ. Πετρακάκου, Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος, ό.π., σ. 101.

11. Γρ. Δαφνή, Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα (1961) σ. 27.

12. Απ. Δασκαλάκη, Οι τοπικοί οργανισμοί, ό.π., σ. 147.